

ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ПИСЬМОВОГО ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТІВ РІЗНИХ ЖАНРІВ

І.С. Полюк

завідувач кафедрою теорії і практики французької мови

Л.В. Бондар

старший викладач кафедри теорії і практики французької мови

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут»

Стаття презентує інформацію про особливості письмового перекладу, класифікацію текстів, що перекладаються, та їх специфічні риси. Також розглядаються закономірності та етапи процесу перекладу.

Ключові слова: процес письмового перекладу, стильові різновиди текстів.

Процес письмового перекладу має ряд особливостей та закономірностей. Письмовий переклад – це вид перекладу, при якому оригінал і переклад виступають у процесі перекладу у виді фіксованих текстів, отже перекладач має змогу неодноразово повертатися до тексту оригіналу, використувати різноманітні словники, звертатися до експертів, в той самий час до письмового перекладу висувуються більш суворі вимоги, бо він є письмовим джерелом інформації і має відповідати загальноприйнятим стандартам, усім нормам граматики, стилістики та орфографії мови перекладу. При перекладі ми маємо справу не лише з різними мовними системами, а й з різними культурами, тексти оригіналу розраховані на сприйняття носіїв мови, в той час як рецептором тексту перекладу є іншомовний читач, який має інший менталітет, інший об'єм фонові інформації тощо.

У процесі перекладу необхідно зрозуміти текст оригіналу, знайти відповідні засоби передачі у мові перекладу, перевірити наступні аспекти перекладу: ступінь формальної відповідності, ступінь смислового навантаження та прийнятності для цільової аудиторії. Першим етапом процесу перекладу є сприйняття тексту, що являє собою складний процес розумової діяльності, процес аналізу та синтезу інформації. Це не тільки повне розуміння оригінального тексту, а й відчуття його образного та емоціонального впливу. Другим етапом є відтворення тексту іншою мовою, що є також складним процесом аналізу та синтезу, який відбувається у свідомості перекладача. Після сприйняття семантичної та експресивно-емоційної інформації перекладач відтворює,

перекодує її у формі матеріальних одиниць мови перекладу; завершальною стадією даного етапу є процес ідентифікації перекладу.

У процесі письмового перекладу перекладач може користуватися прямими міжмовними трансформаціями чи вільно інтерпретувати текст оригіналу. Вибір того чи іншого засобу перекладу залежить, головним чином, від функціонального стилю, до якого належить текст оригіналу, адже будь-яка мова характеризується стилістичною диференціацією, кожен стиль має свої підстили та жанри, які, в свою чергу, мають свої лексичні та граматичні особливості. Отже, типи текстів визначають підхід та вимоги до перекладу, впливають на вибір засобів і визначення рівня еквівалентності перекладу оригіналу.

Не існує чіткої єдиної жанрово-стильової класифікації текстів через взаємопроникнення мовних засобів, але у процесі перекладу головне – визначити функціональну домінують тексту, тобто комунікативну ціль твору, тип інформації, яка закладена в тексті і яку необхідно зберегти. Загалом тексти поділяють на два типи: ті, що виконують функцію повідомлення – інформативні, орієнтовані на зміст (наукові, офіційно-ділові), та ті, що мають естетичну, експресивну функцію і орієнтовані на форму (тексти художньої літератури). Зважаючи на функції мови, письмові стилі мови виділяють функціонально-стильові типи текстів (що мають письмову форму): науково-технічні, офіційно-ділові, суспільно-інформативні, художні, які мають свої підстили та жанри. При перекладі науково-

технічного тексту перекладач користується прямими відповідниками, при перекладі тексту художньої літератури – може удаватися до прямих відповідників, чи вільної інтерпретації при передачі експресивної інформації, особливо, у разі перекладу поетичного твору.

Під час письмового перекладу слід враховувати всі чинники, що визначають вибір еквіваленту, тобто контекст усього джерела, вузький контекст, фонову інформацію, мовленнєву ситуацію. Одиницею перекладу може бути і слово, і словосполучення, і синтагма, і ціле речення, і, навіть, весь твір. У процесі перекладу художнього тексту, переклад кожного слова, кожного речення залежить від ідейно-художнього задуму автора, від його індивідуального стилю, подібний підхід спостерігається також іноді при перекладі публіцистичних текстів, особливо текстів аналітичного жанру. Лінгвістична класифікація функціональних стилів є основою різних видів перекладу.

Суспільно-політичні матеріали досить різноманітні в стилістичному й жанровому відношеннях. Номінально їх можна розподілити на три групи: офіційно-ділові, інформаційно-описові, публіцистичні. В кожній із цих груп є свої особливості, що створюють специфічні труднощі при перекладі.

Серед книжних стилів мови офіційно-діловий стиль вирізняється своєю відносною стійкістю, стислістю, стабільністю, стандартизацією, суворою регламентацією тексту. Матеріали, викладені в формі цього стилю, задовольняють потреби писемного спілкування в державному, суспільному і політичному житті. Неоднорідність тематики та різноманітність жанрів дозволяють виділити два основних різновиди: офіційно-документальний та повсякденно-діловий. Незважаючи на розбіжності змісту та різноманітність жанрів, тексти даного типу характеризуються рядом загальних рис, які впливають на процес перекладу.

При перекладі документів необхідно передати і зміст оригіналу, і його стиль, при цьому важливого значення набуває форма тексту, яка має бути збережена. Перекладач має максимально чітко передати зміст оригіналу, а отже максимально зберегти граматичні форми, синтаксичні конструкції і лексичне наповнення речень оригіналу. Тому досить часто перекладач вдається не до комунікативного перекладу (як при перекладі кореспонденції), а до семантичного, який орієнтований на збереження особливостей

початкової форми вираження. До того ж, щоб переклад був зрозумілим для його адресата, іноді доводиться збільшити текст і обтяжити його додатковими поясненнями аби забезпечити адекватне його сприйняття і розуміння читачем.

Типовою рисою текстів даного типу є наявність великої кількості мовних штамів та кліше. Найчастіше для перекладу даної лексики застосовують моноеквівалентний або вибірковий переклад (відповідно знаходять прямий еквівалент або використовують один з можливих синонімічних виразів, вибір якого зумовлений контекстом). У випадку відсутності еквіваленту певної лексичної одиниці, вдаються до дослівного перекладу, при якому у мові перекладу зберігаються семантичні та стилістичні ознаки оригіналу, тобто – до калькування. Заслужує уваги й особливий вид мовних кліше – формули ввічливості, які перекладаються за допомогою перекладацької лексико-семантичної модифікації – звуження (наприклад, французькі форми ввічливості надто розгорнуті порівняно з українськими).

Жодне слово чи надпис на документі не мають залишитися неперекладеними. Таким чином, обов'язково перекладаються надписи на печатках, штампах, бланках. У діловій документації також присутня характерна для неї термінологія, але, зазвичай, комерційна лексика та звороти термінологічного характеру, мають словникові еквіваленти. Часто наявні й скорочення, які загалом мають свої відповідники у мові перекладу. Якщо дане поняття не існує у мові перекладу, а отже не має свого відповідника, то вдаються до транскрибування, яке набуває все більшого поширення (особливо, транскрибування іноземних власних назв), або скорочення розшифровується і перекладається розшифроване поняття, а саме скорочення транслітерується.

Суспільний та раціональний характер офіційного стилю залишає дуже мало місця індивідуальній творчості, він відносно стабільний, але під впливом соціальних факторів зазнає змін, як у лексичному, так і у граматичному плані.

Газетно-публіцистичний стиль має дві основні функції – інформаційну та функцію впливу. Дані функції визначають поділ стилю на два основні жанри –

інформаційний та аналітичний. Раціонально-логічні структури домінують у жанрі передової статті, інформаційної замітки, огляду, емоційно-риторичні ж структури є типовими для таких жанрів, як нарис, репортаж, фейлетон, полемічна стаття. У структурно-стилістичному відношенні тексти даного стилю поєднують риси наукової та художньої літератури.

Досить часто в мові преси вживаються терміни, характерні для групи країн, або ж для окремої країни. В останньому випадку термін виступає вже як реалія. В таких випадках існує декілька засобів для створення нового еквіваленту при перекладі: транскрипція, калькування, використання українського терміну, який має близьке значення, пояснювальний переклад. В політичних текстах зустрічаються слова, що виникли (або отримали нове значення) у зв'язку з тими чи іншими подіями, вони не завжди зафіксовані у словниках. Переклад даних слів викликає труднощі, зважаючи на те, що газети спочатку дають різноманітні варіанти таких термінів і лише згодом встановлюється відносно загальноприйнятій еквівалент. В якості стилістичного засобу наближення читача до себе використовується розмовно-просторічна лексика. Слід зауважити, що використання елементів розмовної мови, різноманітних троп, стилістичних фігур, які реалізують функцію впливу на читача, властиво французьким газетам в більшій мірі, ніж українським, а тому при перекладі слід підбирати більш нейтральний еквівалент у рідній мові, отже вдаватися до стилістичної адаптації.

Ще однією особливістю суспільно-політичних текстів є вживання значної кількості різноманітних скорочень – усічень, буквених аббревіатур. Усічення чи скорочення слів як стилістичний прийом для надання тексту більшої виразності перестав бути атрибутом розмовної мови і часто використовується у пресі. При еквівалентному перекладі стилістичний ефект, як правило, зникає. Однак в окремих випадках в українських текстах скорочений іменник калькується з наступним поясненням значення. При перекладі буквених аббревіатур необхідно перш за все переконатись в наявності чи відсутності в українській мові відповідних еквівалентних аббревіатур. Зазвичай використовують наступні прийоми перекладу: транслітерацію, розгорнутий переклад аббревіатури українською мовою і утворення української аббревіатури.

Одним з важливих морфологічних засобів газетно-журнальних текстів є специфіка використання артикля. В публіцистиці неозначений артикль нерідко вживається у функції виділення. Оскільки дана морфологічна категорія відсутня в українській мові, при перекладі використовуються лексичні, синтаксичні (зміна порядку слів), морфологічні засоби.

Синтаксис володіє не меншими експресивними можливостями, ніж лексика чи морфологія. В інформаційних жанрах порядок слів переважно прямий і незмінний, в аналітичних – вільний.

Отже, публіцистичний текст є особливим видом аргументованого тексту, що зорієнтований на переконання чи інформування читача, де кожний елемент є обов'язковим і несе певне семантичне або стилістичне навантаження, що повинно відобразитися у перекладі.

Унаслідок різноманітності галузей науки та освіти тексти наукового стилю мають свої підстили: власне науковий (із жанрами текстів: монографія, рецензія, стаття, наукова доповідь, курсові та дипломні роботи, тези), які, в свою чергу, поділяються на науково-технічні та науково-гуманітарні тексти; науково-популярний, науково-навчальний (підручники, лекції), але всі вони існують переважно в письмовій монологічній мові. Науково-технічний текст – це цілісний мовленнєвий вислів, що відноситься до певної соціально обмеженої сфери людської діяльності, він характеризується прозорістю змісту, стислістю контексту, настановою на логіку, відсутністю підтексту, відсутністю емоційної забарвленості.

Процес перекладу є дуже складним через наявність великої кількості неоднозначних термінів, різного виду скорочень, через національну варіативність термінів та відсутність перекладацьких відповідників у випадку неологізмів, беручи до уваги, що науково-технічна лексика є найбільш рухомою та змінною частиною словникового складу мови.

Переосмислення слів повсякденної мови є засобом створення нових термінів. Слова, які належать до лексики повсякденної мови та мають номінативну функцію терміна можуть бути джерелом труднощів при перекладі. Будь-який науковий текст характеризується певною

повторюваністю термінів, тому дуже важливо при перекладі незнайомого та відсутнього в словниках терміну або термінологічного сполучення, врахувати і співставити всі випадки його вживання в даному тексті і лише потім спробувати з'ясувати значення терміну шляхом ознайомлення зі спеціальною літературою з даного питання.

Процес перекладу термінів має свої особливості, його можна поділити на два етапи: необхідно з'ясувати значення терміну у контексті, а потім вже перекласти його рідною мовою. Основна кількість термінів утворилась за рахунок загальнонавчаних слів, взаємного проникнення із різних галузей техніки, запозичень із міжнародної лексики.

У лінгвістичному аспекті терміни мають явище багатозначності. Вирішальним при перекладі багатозначного терміну є контекст, тому у процесі перекладу перш за все потрібно встановити, про що йде мова в абзаці чи даному уривку тексту. Однією з проблем, що постають під час перекладу є вірний вибір варіанта у тих випадках, коли іншомовному терміну відповідають слова рідної мови або слова-запозичення. Існує класифікація і оцінка термінологічних засобів:

- запозичення, вживання яких є виправданим, тобто ті, які не можуть бути замінені словами рідної мови і увійшли до його словникового складу;
- які мають лише неповні синоніми у даній мові і вносять уточнення до основного поняття;
- запозичення, вживання яких можливе в умовах даного контексту, коли запозичення має більш стислу форму і заміняє словосполучення рідної мови;
- непотрібні запозичення, що створюють труднощі розуміння, і рідна мова має рівноцінні еквіваленти за формою та значенням.

Терміни – характерна риса всіх наукових текстів (текстів енциклопедій, довідників, монографій, підручників), але в залежності від різновиду тексту спостерігається різний об'єм їх вживання.

Отже, при перекладі наукового та технічного текстів домінантами перекладу, що забезпечують незмінну передачу інформації, об'єктивність, логічність викладу є: терміни, загальнонаукова лексика, складні слова з абстрактним значенням; переважно вираження процесу через іменник (отже треба зберегти цей нюанс під час перекладу); формули,

різноманітні схеми, які переносяться в текст перекладу без змін; максимальна складність та різноманітність синтаксичності структур; формалізовані засоби вираження емоційності наукової дискусії. Обов'язковою умовою повноцінного перекладу текстів даного типу, є розуміння його перекладачем. Перекладач має опанувати ту галузь науки чи техніки, тексти якої він перекладає.

Художня мова – особливий стиль мови, складна єдність різнорідних рис, що використовує елементи інших стилів та дозволяє вживання таких елементів мови, які на даному етапі розвитку літературної норми є неприпустимі. Оригінальна образність мови у поєднанні з емоційною синтаксичною організацією висловлення, національне забарвлення форми та змісту, синтез авторського плану оповідання й мови персонажів, використання елементів різних стилів мови, оброблених і пристосованих для цілей художнього твору, використання слів у похідних і контекстуальних значеннях – всі ці особливості, взаємодіючи один з одним, утворюють свою систему, неповторну ні в якому іншому стилі мови.

У мові художньої літератури перевага одних елементів над іншими залежить від жанру літературного твору, що, звичайно, відображається на його перекладі. Поняття змісту художнього твору є набагато складнішим, ніж поняття змісту наукових чи ділових текстів; він відображає не тільки логічну, ідейно-пізнавальну інформацію, але й емоційну, яка впливає і на розум, і на почуття читача. Тому головною проблемою при перекладі є пошук функціональних відповідників, які б поєднували одночасно значеннєві функції граматичної форми чи лексико-стилістичні особливості оригіналу та зберігали емоційно-експресивну та естетичну цінність оригіналу.

Таким чином, специфіка перекладу художньої літератури визначається не тільки різноманітністю стилів, які вона поєднує, не тільки особливістю їх поєднання і не лексичними та граматичними елементами, які мають бути передані при перекладі і вимагають функціональних відповідників у мові перекладу, а насамперед тим, що переклад літературних текстів – це творчий процес, а не лише передача певної інформації, адже мова йде про форму мислення, якою в художньому

твори є не поняття, як в інших функціональних пропущені крізь свідомість автора.
стилях, а образ, певні явища дійсності,

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бекетова О.В.* Структурно-семантичні та функціональні особливості фігур повтору в аргументованих текстах // Вісник Київського державного лінгвістичного університету: Серія "Філологія". – Вип. 5.: Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К.: КДЛУ, 1997. – С. 3-12.
2. *Виноградов В.С.* Введение в переводоведение. – М.: Изд-во ин-та общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
3. *Гак В.Г., Григорьев Б.Б.* Теория и практика перевода. Французский язык. – М.: Интердиалект+, 2003. – 456 с.
4. *Гальперин И.Р.* Текст как объект лингвистических исследований. – М.: Наука, 1981. –139 с.
5. *Кузенцов В.Г.* Функциональные стили современного французского языка. – М.: Высшая школа, 1991. –155 с.
6. *Мамичева В.Т.* Пособие по переводу технических текстов с французского на русский. – М.: Высшая школа, 1976. –157 с.
7. *Мирам Г.Э.* Профессия: переводчик. – К.: Ника-Центр, 1999. –160 с.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2006 р.

